

ПРОТИВ НАСИЉА НАД ПРОШЛОШЋУ

1.

Кад сам већ добио ријеч хтио бих да, с вашим допуштењем, кажем и нешто више о томе како видим значај научног разматрања једне овакве теме која, иначе, у нашој историографији није била довољно изучена. Држим да ће овај скуп о *Земљи Павловића*, познатих обласних господара средњовијековне источне Босне, прије свега резултирати, ако не неким новим спектакуларним открићима, а оно сигурно иновираним, методолошким поступком, хеуристичким сазнањима о томе докле су, до које границе остварени научни донети о овој теми у српској историографији. Одмах да напоменем да је средњевјековно наслеђе такво какво је, њега нико не може промијенити, па ни историчари. Али, они су ти који својим сталним трагањем за непознатим изворима и новим чињеницама, својим трудом и настојањем да претресањем литературе и примјеном нове методологије могу битно да допринесу што јаснијем тумачењу већ раније утврђених чињеница и научних резултата и њиховом освјетљавању. Није на одмет подсјетити да је историјска наука на проучавању изворне грађе средњег вијека одавно изградила најтемељнији хеуристички метод за истраживање и спознају и свеукупне прошлости. Стога бављење најдубљим слојевима наше прошлости може бити примјерно лековито и исцељитељно у овој историографској конфузији.

Општепознато је да разговори историчара о прошлости, у ствари, непрекидно трају, и то у различитим облицима и разним поводима. Има историјских тема, а таквом сматрам и ову, које изнова постају научно актуелне, како по својим

социопсихолошким посљедицама и порукама тако и по својим значењима за боље разумијевање прошлости српског народа у Босни и Херцеговини уопште. Из тих разлога тема *Земља Павловића*, чију су темељитост чинили њихови матични посједи у источној Босни - порјечја Криваје, Праче и средње Дрине, од Олова и Врхбосне (Сарајева) на западу, до Вишеграда и Добруна на истоку, а једно вријеме и подручја Билеће, Требиња, Конавала, као и неки други међусобно неповезани крајеви у области Херцеговине, која је од средине XV вијека тако називана, крајеви који од друге половине XIX вијека чине саставни дио Црне Горе – излази изван локалних оквира и постаје предмет шире научне пажње. Сматрам да ће овај скуп јасно показати да постоје научни разлози да историчари поново прегледају до сада познате изворе и сачине критички осврт на историографске резултате и, по могућности, утврде још по коју нову чињеницу не само о Павловићима и народу који је живио током више вјекова на њиховим земљама, и о неким крајевима изван државне територије данашње државе Босне и Херцеговине.

Желим да кажем још понешто поводом теме која је у центру пажње овог научног скупа.

Научни приступ историјским личностима, догађајима и појавама из далеке прошлости има оправдања и због раширене појаве да се у ово наше вријеме све више и чешће, у тумачење прошлости олако упуштају не само нестручни људи него и поједини историчари „од заната” у служби политике и одговарајућих идеологија ради стварања нове, пожељне историје занемарујући већ раније откривену изворну грађу и на њој засноване и провјерене историографске чињенице. То је све чешћа, рекао бих, врло учестала појава нашега времена која наноси велику штету историјској науци. Из тих разлога историјска наука и историчари од заната у њеној служби имају дужност и потребу да се поново враћају историјским изворима, да препоручују њихове доказе и да примјеном нових, савремених теоријских методолошких начела објашњавају и освјетљавају историјске догађаје и појаве. Наравно, историчари, чија је обавеза и задатак да историјске појаве и догађаје прикажу што реалније, чине то непристрасно, зналачки, поновним прегледањем познатих извора и мудрим ишчи-

тавањем историографских радова и на основу студиозније анализе доносе нове синтетичке судове. Ангажовани историчари, као и различити идеолози, страначке вође, политиколози – исти догађај и историјску појаву, тумаче у име своје идеолошке концепције, прекрајајући документа или пристрасно одабирајући из њих само оне чињенице и исказе који потврђују њихову напријед задату тезу: чиме желе да докажу да су догађаји и појаве требали да се догоде како то одговара њиховом схватању прошлости, а не како су се уистину догодили. При томе смо свјedoци, често, и фалсификовања извора и измишљања „нових чињеница” којима се доказује како су наводно досадашњи историографски резултати безвриједни, научно неутемељени, да не одговарају, наводно, савременој методологији рада друштвених наука. Најеклатантнији примјери покушаја „превредновања” научне историографије су теорије о наводној раније истини, истини о генези појединих наших народа, односно нација. Но, о томе нешто више касније.

2.

У босанској држави, као што је познато, одмах послвије смрти краља Твртка 1391. године, исто као што се десило и са српским царством након Душанове смрти, отпочео је процес осамостаљивања, издвајања појединих области и обласних господара, што је условило дубоку политичку кризу у босанској краљевини. Међу обласним феудалним господарима водећа мјеста имали су кнез Павле Раденовић, Косаче и Хрватинићи. Процес дубоке политичке и свеукупне друштвене кризе омогућио је, у босанској држави, Турцима да лакше заузму српске земље и њима загосподаре. Кнез Павле и његови насљедници, Павловићи, учврстили су власт на матичном простору и проширили је и на шире просторе, укључујући и неке дијелове данашње Црне Горе. Они, за разлику од Косача, међутим, нијесу показивали довољно интересовања за његовање српске државности, иако су се неки њихови посједи додиривали и граничили са територијама области господара Балше III, деспота Лазаревића и Бранковића и касније Црнојевића, у којима се држало до традиције те

државности. Ипак треба истаћи да је у њиховим областима већ била изграђена етничка свијест о припадности српском народу са обје стране Дрине и да ће она бити врло жива и током вишевијековне турске владавине. Свијест о српској државности била је од пресудног значаја за обнављање политичког и државног језгра у вријеме Стефана Вукчића Косаче и његових синова, Влатка и Владислава, који су наслиједили очеву титулу „херцег од светог Саве” у области која је по њима названа Херцеговином.

Истичем ове познате чињенице зато што оне јасно говоре да се у земљи Косача, земљи релативно великој средином XV вијека, нашла касније, у XIX вијеку, једна трећина данашње Црне Горе и да је ондје свијест о српској државности имала снажан подстицај из два веома значајна духовна центра – православних митрополија, чија су сједишта била у манастирима Милешеви и у Бијелом Пољу на Лиму (Црква светих апостола Петра и Павла).

Ријечју, идеолошки ослонац за осамостаљивање Херцеговине налазио се у најдубљим коријенима српске државности и богатог духовног наслеђа светородне династије Немањића и кнеза Лазара и његовог сина деспота Стефана. Процес осамостаљивања државе „херцега од светог Саве”, међутим, прекинут је турским освајањима 60-их и 70-их година XV вијека, али свијест о српској државности остала је да живи и у наредним вијековима под турском влашћу. Рекао бих да се слично десило и у матичној Земљи Павловића. И ондје је српски народ, било аутохтоног било новодосељеничког поријекла (из Херцеговине и Црне Горе), баштинио српску традицију.

Упоредо са његовањем српске државности у Херцеговини текао је и процес чувања и развијања српске државности у области Горње Зете, под влашћу господара, војвода Црнојевића. И ондје је његована и ширена свијест о државности и богатом културном наслеђу Немањића. Војводе Стефан, Иван и Ђурађ Црнојевић, иако стварни господари само дијела Горње Зете (око Ловћена), која је од средине XV вијека називана и новим именом *Црна Гора*, површине око 2000 км², с разлогом су се понашали као владари ширих простора, иако на тим просторима нијесу имали политички и

државни легитимитет. Извори говоре да су се војвода Иван и војвода Ђурађ представљали и као владари читаве Зете, која је у доба Немањића уживала посебан аутономни статус као „краљевство од прва” из времена Војисављевића. На тај начин су се Црнојевићи изборили за признање неоспорно унутрашњег, али и ограниченог међународног суверенитета. И Црнојевићи су, као и њихови сусједи и обласни господари Косаче, у складу са добро знаним традицијама Војисављевића, Немањића и српских обласних господара, послије пропасти српског царства, у првом реду кнеза Лазара и његових наслеђеника, чврст ослонац налазили у православној цркви, односно у Зетској митрополији, чије се сједиште због спољних притисака (најприје млетачког, а затим турског) селило из Приморја у Крајину, а потом на Скадарско језеро, да би се оданде пренијело на Цетиње 1484. године. Од онда је Цетиње – у којем је војвода Иван Црнојевић подигао и свој двор са службама и елементима дворског церемонијала и са митрополијом као духовним центром, у коме је слављен култ владара династије Немањића и кнеза Лазара, и у којем се његовала и свака друга политичка и културна традиција Немањића и зетских владара, са симболима државности, чији је репрезент био грб, и послије коначног пада Горње Зете, односно Црне Горе под турску власт (1496) – с поносном сиромашном аристократијом коју су чинили домаће војводе, кнезови и други племенски главари, наставило да, и под султановим суверенитетом, чува елементе српске државности у Црној Гори, да се бори како се она не би угасила. Стога није било случајно што је нововјековна црногорска држава васкрсла на тој традицији крајем XVIII вијека и што се у владарској идеологији Петровића толико наглашавала та традиција.

3.

Ову, за овај скуп, можда и сувише редуцирану историјску синтезу написану на познатим чињеницама, истичем због тога што се у овим турбулентним временима у нас највише покушава преправљати заиста и темељно проучена прошлост. Наиме, многи се усуђују да „поправљају” објек-

тивну историјску друштвену реалност давно минулих вијекова. Они то чине нарочито када је ријеч о савременој, односно нашој историји у којој живимо. Прецизније речено у радовима уско националистичких тумача историје много је оних који инструментализују не само ближу него и даљу прошлост, прерађују је, подешавају разне етногенезе, тако да те своје „поправљене” резултате о прошлости уклапају у дневнополитичка дешавања, задовољавајући актуелне владајуће режиме, поједине политичке странке и њихове вође. На жалост, међу тим „поправљачима” објективне историје, поред бројних аматера, људи неупућених у методологију историјске науке и лишених знања струке, има и историчара од „заната” који се олако упуштају у ревизију научно провјерених историографских резултата. И они, окићени академским титулама и научним звањима, наново тумаче историју према мјерилима својих политичких ментора, тј. доказују да је историја оно што би, по њима, требало да се догодило, а не како се уистину догодило. Ријеч је о историчарима тзв. „патриотима”, другим ријечима историчарима који се јављају као наводно једини бранитељи нације и њених коријена, а то чине у име ултранационалистичких схватања, историчарима који по мјери свог „патриотизма”, разумије се, прошлост тумаче пристрасно, елиминишући чињенице које саме по себи оспоравају њихове унапријед задате тезе. Они, по правилу, одбацују критички метод добре традиционалне историографије, врше селекцију историјских чињеница и извора, прећуткују научно доказане и потврђене резултате и тако стварају своју визију прошлости која одговара политичким странкама, групама и вођама, јер све те политичке елите желе по сваку цијену да имају утемељење у „својој историји”. Ти разни квазиисторичари, писци „нове” историје обично коријене својој нацији налазе чак и у предсловенском периоду и у најранијем средњем вијеку, апсолитизујући прве облике државне организације као наводно националне у модерном смислу тог појма.

Да је то тако, евидентно је данас и у Црној Гори, у којој се појављују радови, углавном неисторичара (али има и историчара од струке) у којима се тврди да је наводно „дукљански народ” она темељна основа савремене црногорске нације. У

том бесмисленом доказивању Црногорци немају, и не смију имати, никаквих етничких српских коријена. Једном ријечју, предимензионира се историјски значај кнежевине Дукље и њених првих владара, упорно развија прича о „дукљанском етносу”. Барска надбискупија се третира као „права и прва национална црква”, доказује се да је вијековима постојао народ који је представљао сасвим нешто посебно у односу на српски етнички елеменат. При томе минимизирају се или се одбацују досадашњи историографски резултати, као наводно научно несавремени, врши се селекција, заобилажење историјских извора који говоре да је Дукља била само једна од првих јужнословенских држава, претежно српских етничких коријена. Једном ријечју, историчари „патриотске” националне оријентације манипулишу историјом све до директних фалсификата историјских извора. Циљ је да се превреднује научна историографија и да се потре српска историјска свијест народа у Црној Гори, њених владара Петровића и најумнијих Црногораца који су знали ко су и коме народу припадају. У томе они уживају прећутну подршку и прикривене привилегије од актуелног режима, јер, ето, они су ти историчари који бране ту нову „научност” потребом снажења националног ентитета и „коначног” освјешћења Црногораца.

Ово што сам рекао о стању историографског духа и културе те дукљанске идеологије није само појава у савременој Црној Гори.

И овдје у Босни и Херцеговини захуктава се, ненаучно и неодмјерено писање у штампи и другим медијима, у периодици, а читао сам и текстове потписане од појединих доктора историјских, правних и неких других наука у којима се голом тврдњом доказује и тврди да савремено *бошњаштво* има своје коријене искључиво у средњовјековном *богумилству*, у тој „босанској цркви”, чиме се чине покушаји негирања српског или хрватског поријекла босанских муслимана, па и муслимана у Црној Гори и Рашкој области. Колико је та теза „научна”, најбоље знају озбиљни историчари у Босни и Херцеговини. Међутим, и други шире тезе о својим несловенским коријенима народа бивше Југославије. (Неки македонски писци македонску нацију везују за античке владаре Филипа и Александра Македонског; Хрвати за Иран итд.). Све те тезе

и произвољне историјске претпоставке о несловенском поријеклу појединих југословенских нација биле су у циљу разбијања претходне Југославије, а и данас имају за циљ међусобно удаљавање новостворених јужнословенских држава. У том „научном” правцу можемо очекивати и нове „научне” захвате.

Јер, све то се чини да се из сјећања, из историјског памћења потисну објективна реалност и стечена знања стварањем нових парамитова. Данас је много тзв. историографа који превредновањем објективне прошлости желе да наметну његовање само оног историјског памћења које је у функцији јачања уско националног идентитета. То превредновање историје врши се тако безобзирно, примитивно, антикултурно и шовинистички агресивно да историјској науци, која има за циљ објективно освјетљавање прошлости, изгледа, предстоји дуг процес сучељавања са таквим тамним сегментима тумачења сопствене националне историје. Научна историографија мора се, прије свега, борити против школовања и изграђивања објективно-необјективних историчара и истраживача. Све то се мора чинити непоштедном научном критиком и научним радовима који ће афирмисати реалну прошлост на примарним изворима како би младе генерације могле да разлуче и науче шта од традиције, макар она била и поразна, треба прихватити, а шта критички научно превредновати или одбацити, а да се при том не стварају нови парамитови о прошлости. У томе имају велику научну и образовно-васпитну улогу студијска одељења историје на Универзитету Српско Сарајево и Универзитету у Бања Луци.

4.

На ово указујем, да поновим већ нешто од напријед реченог, што је наша историјска наука данас, још више него у другој половини XX стољећа, када је била под снажним утицајем комунистичке идеологије, изложена агресивности разних страначких идеологија које историјску стварност - историјске догађаје и појаве „виде” искључиво кроз призму националистичких па и шовинистичких, страначких или личних интереса. Актуелни владајући режими, мање више на

свим просторима бивше Југославије, очигледно би хтјели да имају „своју историју”, хтјели би да све почиње од њих, да владају и прошлошћу, као што тренутно владају савременим развојем. И идеолози и политичари на тај начин хоће да „освоје свијест” народа, стварајући уз заглушујућу буку и медијску пропаганду, ирационалну и замућену слику о прошлости. На жалост, у томе им помажу, као што сам рекао, и не мали број историчара, поистовећујући струку са својим страначким, вјерским, личним и другим интересима и тренутном профитабилношћу. И за те људе наше струке, који су у служби страначких идеологија или актуелних режима, бива неважно у њиховом тумачењу прошлости, да одговоре на питање: зашто се нешто десило и како се десило, већ је много важније да искажу: зашто се то што се десило није десило онако како би то одговарало идеологији или интересима актуелног режима, страначког вође или интересне групе којој припадају. За такве писце, тумаче прошлости, ослањање на раније историографске научне резултате, на историјско искуство и на формирану историјску свијест постаје небитно. Једном ријечју они једноставно сматрају да историјске појаве и догађаји нијесу завршени ако нијесу обрађени онако како то одговара њиховој идеологији, њиховим схватањима прошлости. Због таквог све агресивнијег „поправљања” историје, при чему се нема обзира према законитостима историјског друштвеног развоја, поуке из прошлости као да бивају несигурни путокази у овом нашем времену.

Ваља подсјетити да појаве „поправљања” историје, њене употребе и злоупотребе нијесу изум нашега времена. Тога је било и у минулим временима, нарочито у периодима великих друштвених превирања и револуционарних потреса. И раније су владајуће елите и њихови идеолози настојали да овладају прошлошћу да би сигурније владали својим временом и стварали услове за дугорочно контролисање будућности. Али, било је поклоника историјске науке који су научном аргументацијом томе одољевали. Истакнути мислилац XX вијека Орвел, пишући о злоупотреби историје, између осталог, написао је: „ко влада садашњошћу, влада и прошлошћу а ко контролише прошлост ствара услове да контролише и будућност”. У свјетлу ове у основи тачне ми-

сли, примијењене не само на наше већ и на балканске, европске и свјетске прилике, а за поимање и судбину историје и историјске науке несумњиво и стравично опасне тенденције, научници, историчари и други интелектуалци, људи који држе до историјске истине, лакше могу да објасне зашто је, и у прошлости, бивало, а и зашто у наше вријеме има много више, грубог настојања владајућих елита, идеолога и лидера разних политичких партија, да стварају „своју историју”, негирајући и поништавајући не само научне резултате и историјско искуство него и објективну историјску стварност. Они који тако раде и који некритички употребљавају и злоупотребљавају прошлост у дневнополитичке сврхе, ма колико имали подршку идеолога и властодржаца, објективно постају убице прогресивне будућности свога народа. Јер, стварање пожељне слике о прошлости, којом се искривљује објективна историјска стварност и негирају резултати - анализе и судови научне историографије као спознаје објективне стварности и, како каже Пол Валери, настаје „најопаснији производ који је створила хемија духа која ствара сне, опија народе, буди им лажне успомене, претјерује њихове рефлексе, подржава њихове старе ране, мучи их на њиховом одмору, води их лудилу величине или прогањања, ствара народе огорченим, охолим, неподношљивим”.

5.

Да ово кажем овдје на овом скупу - иако је он замишљен као неопходно историографско вредновање без идеализације улоге властеле Павловића, њиховог времена и територија које су им припадале - учинио сам с увјерењем да изречено погађа, бар донекле, и стање историографског духа данас у српској историографији у цјелини, подразумијевајући и црногорску, а чини се још више да је то стање одомаћено и у историографијама нашег окружења. Не само што се нијесмо ослободили духа комунистичке идеологије (марксизма лењинистичко-стаљинистичке и титоистичке варијанте) који је прожимао историографију током читаве друге половине стравичног XX вијека, него и данас, чини се, много више се одабиру и обрађују само оне теме, историјске појаве које се

могу функционализовати у дневнополитичке сврхе. То се нарочито запажа у оним срединама у којима се историјско интересовање своди на обиљежавање разних, чак и безначајних јубилеја и симбола.

Полазећи од свега реченог радује ме што је овај научни скуп организован искључиво из научних побуда, као научна потреба да се баци више свјетлости на *Земљу Павловића* и њихово доба, а који имају истакнуто мјесто у историји српског народа с обје стране Дрине. Скуп, по мом скромном увјерењу, одражава и ниво културе Републике Српске, културе која се огледа рељефно управо у овакво сериозном приступу прошлости. Јер, да подсјетим на мисао великог српског полихисторика Стојана Новаковића да „времена имају према себи историју”.

Стога изражавам увјерење да ће се овај научни скуп, замишљен и организован, очигледно, на искуству најбољих традиција научних скупова и расправа, суочити са свим оним мање познатим или непознатим догађајима везаним за тему ове наше расправе и освијетлити неке мање познате чињенице и проблеме, објаснити недовољно разјашњена питања из историје српске државности у средњовјековној босанској држави уопште, као и њено историјско трајање у свијести српског народа током дуге турске владавине. То се сигурно очекује од критичког и хладног промишљања еминентних историчара окупљених овдје, који се чврсто држе основног методолошког начела – показати како су се историјски догађаји и појаве уистину десили.

Увјерен да ће овај наш скуп освијетлити не само прошлост земаља Павловића у средњем вијеку и под турском влашћу него и прошлост широког простора из окружења, завршићу ово слово са искреном жељом да скуп да научне резултате који ће репрезентовати научну историографију Републике Српске.

МИОМИР ДАШИЋ

AGAINST THE VIOLENCE OVER THE HISTORY

The author emphasizes the necessity of heuristic approach in studies of the medieval history in our historiography. According to him, the chosen subject is scientifically justified, by its social and psychological consequences and messages. It presents also a great contribution to the better understanding of history of the Serbian people in Bosnia and Herzegovina. The traditional violence over the history, especially misused in our historiography for ideological and political reasons, had negative effects on national and state interests. The scientifically funded research regarding the land of the Pavlović family, encompassing even the parts of today's Montenegro, testify that even then, in the 15th century the ethnic consciousness of belonging to the Serbian people had been present.

In the biggest part of his contribution, the author makes analyses of numerous „repairmen” in our historiography, identifying their intentions and interests, emphasizing that the Middle Ages are of special interest to them. It has been extremely visible in issues related to the problem of Montenegrin nation and state, then in Bosnia and Herzegovina regarding the Bosniacs, regarding the Macedonian nation and antique history, Iranian origin of the Croats, etc. The ruling regimes on the territory of the ex-Yugoslavia tried to put the historiography in function of destruction of the federal state and keeping of power. By its content, the scientific conference dedicated to the land of Pavlovići has been directed toward the tasks and aims of the historical science, the fact that encourage us and at the same time promises better times in our historiography.